

ӘЛЕУМЕТТАНУ НЕГІЗДЕРІ

Стратификация. 2-бөлім

Дәрістің мақсаты: теңсіздік жөніндегі теориялық көзқарастарды, әлеуметтік таптың негізгі анықтауыштарын толығырақ қарастыру. Сонымен қатар халықаралық деңгейдегі теңсіздік ұғымының мағынасы мен салдарын, оған қатысты модернизация мен әлемдік жүйелер теорияларын талдау.

Негізгі терминдер: даму, қарқынды дамыған елдер, орташа дамыған елдер, дамуы төмен елдер, трансұлттық корпорациялар, іргелі елдер, шеткері елдер, табыс, табыс теңсіздігі, идеология.

Теңсіздік жөніндегі теориялық көзқарастар

Құрылымдық-функциялық теория бойынша, теңсіздік – адамдарды әлеуметтік позицияға жіктеудің қажетті және әділетті тәсілі. Конфликтология теорияшылары теңсіздік шектеулі ресурстар үшін туындаған шиеленістерден пайда болады деп санайды. Себебі билік басындағылар өз үстемдігін сақтау үшін және пайдасын көру үшін түрлі іс-әрекеттерге барады. Символдық интеракционизм теориясы өздігінен орындалатын істер туралы болжам арқылы әлеуметтік мәртебенің нығайтылуына баса назар аударады.

Адамдарды мәртебеге жіктеу макро және микро процестерді қамтиды. Еңбек нарығы макродеңгейде белгілі бір мәртебеге деген сұранысты қалыптастыру арқылы әлеуметтік сатыларға негізделеді. Ал микродеңгейде мәртебеге жету процесі, негізінен, жанама мәртебеге сүйенеді.

Теңсіздік деңгейі жоғары болғанына қарамастан, кез келген қоғамдағы адамдардың көпшілігі теңсіздік құрылымын табиғи қалыптасқан немесе әділ деп қабылдайды.

Идеология – әлеуметтік, саяси, экономикалық немесе мәдени ұстанымды қолдап, маңызын арттыратын кез келген идеялар мен көзқарастар жүйесі. Әрбір стратификациялық жүйеге елдегі әлеуметтік құрылымды тиімді ететін және оны адамдардың қабылдауына бағытталған идеология бар.

Халықаралық деңгейдегі теңсіздік

Жаһандық теңсіздік – бүгінгі әлемде танылған шындық. Орташа дамыған және дамуы төмен елдердің өркендеуі арқылы теңсіздіктің деңгейін төмендету – барлық елдерге ортақ проблема. Даму – барынша «батыстандыру» емес. Бұл – өнімділікті арттыру және өмір сүру деңгейін көтеру.

Дүниежүзіндегі мемлекеттерді бай, әртараптандырылған, тәуелсіз, жоғары дамыған іргелі елдер, орташа дамыған шеткері елдер және дамуы төмен елдер деп бөлуге болады.

Адами даму индексі және гендерлік даму индексі жалпы өмір сапасын бағалау үшін сауаттылық пен білім сапасының, өмір сүру ұзақтығы мен экономикалық өнімділіктің көрсеткіштерін қолданады. Сонымен қатар гендерлік теңсіздікке ықпал ететін өмір сүру сапасы да зерттеледі.

Модернизация теориясының әлеуметтік өзгеріс жөніндегі функциялық пайымдауы нашар дамыған елдер жоғары дамыған елдердің технологияларын және әлеуметтік институттарын қабылдау арқылы индустриялануға серпінді қадам жасайтынын дәлелдейді.

Әлемдік жүйелер теориясындағы конфликт көзқарасы әлемді біртұтас экономикалық жүйе ретінде қарастырады. Негізгі қоғамдар болып танылатын индустрияланған белгілі елдер аз дамыған перифериялық қоғамдардың есебінен әлемдік ресурстарды басқарады.

Даму – қоғамның еңбек өнімділігін жетілдіру және өмір сүру сапасын жоғарылату процесі яғни, өмір жасының ұзаруы, жақсы тамақтану, сапалы білім, жақсы тұрғын үй және тұтыну тауарларының көпшілігіне қолжетімділік.

Қарқынды дамыған елдер – елеулі экономикасымен және саяси тәуелсіздігімен белгілі, бай мемлекеттер.

Орташа дамыған елдер – қарқынды дамыған елдерден гөрі деңгейі әлдеқайда төмен, бірақ дамуы төмен елдерге қарағанда жағдайы жақсы мемлекеттер.

Дамуы төмен елдер – кедейлігімен және саяси әлсіздігімен белгілі, көптеген даму көрсеткіштері төмен деңгейдегі елдер.

Трансұлттық корпорациялар – халықаралық деңгейдегі тауарлар өндіретін және сататын аса ірі корпорациялар.

Іргелі елдер – экономикалық тұрғыда әртараптандырылған және сыртқы бақылаудан тәуелсіз, бай, қуатты елдер.

Шеткері елдер – салалық экономикасын өзі басқаруға мүмкіндігі жеткіліксіз, кедей және әлсіз елдер.

Табыс – белгілі бір уақыт аралығында алынатын ақша көлемі.

Табыс теңсіздігі – белгілі бір ел ішіндегі табыс көлемінің айырмашылығы.

Идеология – әлеуметтік құрылымды жетілдіруді көздейтін нормалар мен құндылықтар жүйесі.

Дербес жұмыстарға арналған тапсырмалар

1. Жаһандық теңсіздікті түсіндіретін әртүрлі әлеуметтанулық теориялардың ерекшеліктерін атаңыз.

2. Дүниежүзіндегі мемлекеттердің арасындағы байлық пен биліктің жүйелі айырмашылықтарын талдаңыз.

3. Дамуы төмен, орташа және қарқынды дамыған елдерді салыстырыңыз.

Бақылау және талқылау сұрақтары

1. Жаһандық теңсіздік деген не?

2. Жаһандық теңсіздіктің сіздің және таныстарыңыздың күнделікті өміріне әсері қандай?

3. Кедей елдердің баю мүмкіндігі бар ма?

Қосымша әдебиет және ақпарат көздері

1. Ритцер Дж., Степнички Дж., Әлеуметтану теориясы. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2018. – 856 бет.

2. Бринкерхоф Д., Уэйтс Р., Ортега С., Әлеуметтану негіздері. 9-басылым. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018. – 464 б.

3. Мертон Р., Социальная теория и социальная структура. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 873 с.

4. Вебер М., Хозяйство и общество: очерки понимающей социологии. Социология. – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2016. – 448 с.

5. Валлерстайн И., Миросистемный анализ: введение. – М.: Территория будущего, 2006. – 248 с.